

O KRIZI (TEORIE) KURIKULA A CESTĚ, JAK Z NÍ VEN

ON THE CRISIS OF THE CURRICULUM (THEORY) AND THE WAY OUT OF IT

PETR KNECHT

Recenze knihy

Dvořák, D. (2012). *Od osnov ke standardům.*

Proměny kurikulární teorie a praxe. Praha: Univerzita Karlova v Praze,
Pedagogická fakulta.

„Kurikulum by mělo být považováno za poklad. Měli bychom být na naše kurikulum skutečně hrdí. Jde přece o učení, které se národ rozhodl předložit své mládeži.“ I takovéto věty obsahuje recenzovaná publikace D. Dvořáka věnovaná teorii a výzkumu kurikula. Uvedené věty jsou pochopitelně vytrženy z kontextu (srov. s. 22 recenzované publikace), přesto poměrně zdařile zdůvodňují aktuálnost a přínosnost recenzované publikace pro kurikulární teorii i praxi. Kniha je dle autora určena zejména těm, kdo chtějí kurikulum hlouběji rozumět, případně dokonce chtějí zkoumat a hodnotit kurikulární dokumenty. Autor publikace se teorii i výzkumu kurikula věnuje dlouhodobě, v publikaci tak syntetizuje, reviduje, prohlubuje a rozvíjí některé své předchozí práce, aniž by se opakoval.

Navzdory názvu knihy není problematika tvorby osnov a standardů v publikaci akcentována v takové míře, v jaké by nezasvěcený čtenář mohl očekávat. To ovšem neznamená, že by se název knihy míjel s jejím obsahem. Naopak, obsah knihy její název výrazně překračuje.

Úvodní část knihy je věnována přehledu pramenů a ujasňování klíčových pojmů potřebných pro studium kurikula. Stran historie kurikula je zde přehledně shrnuto vše, o čem obeznámený čtenář ví nebo tuší a v čem začína-

jící čtenář tápe. Publikace přehledně shrnuje dosavadní odborná pojednání o kurikulu v české i zahraniční literatuře a je v ní představena také institucionální základna výzkumu kurikula. Nejedná se ale o pouhý výčet publikací a institucí. Autor jako by si byl vědom toho, že přílišná důslednost je někdy na škodu, a zdařile vybral pouze to, co skutečně stojí za pozornost. Publikace tak má na některých místech podobu kritické sondy do toho, co se u nás i v zahraničí v teorii i výzkumu kurikula (nejen) v posledních dvaceti letech odehrálo. Je třeba také vyzdvihnout autorovo úsilí o sjednocení nebo minimálně jasné vymezení používaných odborných termínů, jež předkládá ve druhé kapitole. Definovány jsou mimo jiné formy existence kurikula, strukturální prvky kurikula a vybrané kategorie užívané k hodnocení kvality kurikula (koherence, konzistence, kontinuita, šířka, hloubka, náročnost aj.).

Jak autor upozorňuje, škola běžně pracuje v situaci, kdy je na ni kladeno více požadavků, než kolik může reálně splnit. Tyto požadavky jsou navíc formulovány ambivalentně, nebo dokonce kolidují (s. 18). Logicky je možné obdobně uvažovat také o kurikulu, což dokládá zejména třetí kapitola publikace věnovaná historickému vývoji kurikulární teorie a praxe. Osobně považuji tuto kapitolu za klíčovou, neboť čtenáře nutí porozumět minulosti, aby se následně mohl lépe orientovat v současnosti. Některé pasáže knihy tvoří skutečný příběh, jak ostatně v úvodu autor publikace naznačuje. Na mnoha místech má tento příběh téměř románový charakter. Autor citlivě využívá své erudice, neostýchá se švenkovat kolem zažitých dogmat, pracuje s protiklady a kontrasty, relativizuje, boří. Otvírá a následně zpochybňuje myšlenku spirálního kurikula (s. 40), zamýšlí se nad učitelem v roli tvůrce kurikula (s. 54), obhajuje a zároveň zatracuje standardy (s. 64–66) a staví proti sobě mnohé další protichůdné ideje. Někdy se ovšem také on sám nachází ve slepé uličce, když například relativizuje některé kurikulární teorie pro nedostatek empirických důkazů, a na jiných místech publikace (dle mého názoru správně) upozorňuje, že to, co je ve vzdělávání nejvýznamnější, je neměřitelné (srov. s. 62).

Je chvályhodné, že Dvořák svou monografii nepostavil pouze na negaci stávajícího kurikula bez návržení reálných alternativ, jak je dnes ve výzkumu kurikula poměrně běžné. Naopak. Knihu lze chápat jako konstruktivní stimul k revizím stávajícího kurikula, jako polemiku s obecným povědomím a obecně vžitými názory na podobu a obsah kurikula. Kritika aktuálně platných kurikul zaznívá spíše okrajově ve čtvrté kapitole, v níž jsou představeny jednotlivé metody výzkumu kurikula (např. obsahová analýza, didaktická rekonstrukce, historicko-kritická analýza textu, design-based research, technologické analýzy kurikula aj.). Na příkladu hloubkové sondy do společenskovedního učiva je zde podrobněji představena metoda textové analýzy kurikula a na příkladu učiva zlomků je detailněji popsána metoda srovnávací analýzy kurikula.

Závěr publikace je pojatý explanačně. Je v něm s využitím fenomenologického přístupu shrnuto, co se v minulosti s kurikulem dělo a jak se minulý vývoj promítá do jeho aktuální podoby. Není přehnané konstatovat, že závěr je plný originálních a v některých případech také kontroverzních myšlenek a postřehů. Autor na pozadí jemné kritiky rámcových vzdělávacích programů vysvětluje, dokládá a věcně argumentuje, v čem spatřuje hlavní problémy tvorby a podoby kurikula v Česku. Ačkoliv je závěr plný skepse pramenící nespíše z toho, že kurikulum je do značné míry historickou náhodou (s. 106) a že malé národní státy možná ani nejsou schopny vyprodukovat kvalitní originální kurikula (s. 107), končí kniha optimisticky až idealisticky. Autor vyslovuje přání, aby rozvoj teorie a metodologie výzkumu kurikula přispěl ke zvýšení kvality kurikulárních dokumentů a koneckonců i kvality vzdělávání, jehož se dostává našim dětem.

Asi nejvíce pozoruhodnou myšlenku Dvořák uvádí hned v úvodu publikace, když podotýká, že žádná modernizovaná kurikula nikdy v minulosti nefungovala tak, jak si jejich tvůrci představovali. Dle mého názoru je právě zde skryta odpověď na otázku, proč je soudobá teorie kurikula stále v krizi, a to i přes četné pokusy o její rekonceptualizaci. Rekonceptualizace teorie kurikula v 60. letech 20. století nastartovala úsilí o hlubší porozumění kurikulu na pozadí jeho dekonstrukce a soustředění se na širší kulturní souvislosti a sociální kontexty (kap. 3.2). Thomas Kuhn (1962, český překlad 1997) popsal obecněji tehdejší proces paradigmatických posunů ve vlivné publikaci *Struktura vědeckých revolucí*, v níž mimo jiné dokládá, že v 60. letech 20. století probíhaly procesy otevírání se napříč vědeckými disciplínami. S tímto se mnohé disciplíny doposud nevyrovnaly, neboť každé z paradigmat si v rámci jednotlivých disciplín začalo budovat svůj vlastní svět. Teorii kurikula tak od jisté doby začali ovlivňovat a následně dokonce profilovat zástupci kritické pedagogiky, sociologie, filozofie, kulturní antropologie aj. Možná právě proto teorie kurikula i nadále zůstává příběhem neúspěšných reforem. Stále převažuje touha výzkumníků zmapovat složitá sociální a politická silová pole, která tvorbu a výslednou podobu kurikul do značné míry ovlivňují, zatímco mnohem méně autorů projevuje zájem o samotné vzdělávací obsahy. Není se čemu divit. Dekonstruovat je většinou pohodlnější než konstruovat. Zejména pokud konstruováním máme na mysli jednoznačné stanovení toho, co, jak a proč se mají žáci ve škole (na)učit.

Hlavní příčinou soudobé krize (teorie) kurikula se dle mého názoru zdá být především opuštění zájmu o obsahové otázky. Primární objekt teorie kurikula – vzdělávací obsahy, resp. to, čemu má být ve škole vyučováno, a to, co si žák ve škole osvojí, je v rámci soudobého kurikulárního diskurzu upozaděno. To je na jednu stranu pochopitelné, neboť bez porozumění širšímu kontextu vzniku kurikul nelze kurikulární obsahy pochopit (srov. s. 7 recenzované publikace). Zatímco široce chápáná „rekonceptualizovaná“

teorie kurikula řeší, kdo všechno kurikulum ovlivňuje a k potlačování čeho a koho kurikulum směřuje (srov. s. 41–46 recenzované publikace), učivo zůstává na okraji zájmu. Vzdělávací obsahy jsou také často relativizovány. Zájem o učivo paradoxně není možné pozorovat ani ve škole. V této souvislosti připomínám poznatky některých výzkumníků o obsahovém vyprazdňování školního učení (srov. např. Viktorová, 2004). Cestou z krize teorie kurikula jsou dle mého názoru paradigmatické kompromisy a přímý návrat ke kořenům – k počátkům kurikulárního hnutí v 1. polovině 20. století, kdy teorii kurikula dominovaly obsahové otázky. Není překvapivé, že v poslední době se čím dál hlasitěji ozývají zastánci návratu zpět do období před rekonceptualizací (srov. např. Young, 2013) a renesancí zažívají myšlenky autorů hlásících se v minulosti k obsahově zaměřené teorii kurikula. Zde mám na mysli především J. Schwaba (srov. Deng, 2013 aj.), jehož snahu nalézt východisko z krize oboru kurikula Dvořák popisuje ve třetí kapitole (s. 41–44). Teorie kurikula neboli metateorie učiva, která se snaží porozumět problematice vzdělávacího obsahu napříč vzdělávacími oblastmi (s. 68 recenzované publikace), pokud bude chtít být úspěšná, bude zřejmě stále více nucena vycházet ze specializovaného obsahu pocházejícího z jednotlivých vědních disciplín.

Příběh teorie kurikula představený ve Dvořákově publikaci tak zůstává otevřený. Jinak ani dopadnout nemohl. Kurikulum je tak do jisté míry analogické k magickému čtyřúhelníku v ekonomii, neboť je ve všech svých formách i rovinách provázané, a zároveň fluidní, obtížně uchopitelné a nikdy ne zcela optimální. Kurikulum je jako posvátný a zasvěcený předmět výtvorem obrovského úsilí symbolické alchymie, na jehož podobě se podílí stejným přesvědčením, ale nestejným prospěchem, rozsáhlý celek mnohdy protichůdných činitelů (srov. Bourdieu, 2010, s. 301; parafrázováno a přeneseno z oblasti umění na proces tvorby kurikula). Je na místě vyjádřit autorovi recenzované publikace obdiv, že srozumitelně pojednal o fenoménu, jehož praktickému fungování s největší pravděpodobností v blízké ani vzdálené budoucnosti definitivně neporozumíme.

Na závěr si dovolím zmínit kritický postřeh. Autor vložil obrovské úsilí do produkce originálních myšlenek, zpréhlednění a do jisté míry také ujasnění používané odborné terminologie. Aby jeho snaha nevyšla vniveč, je třeba zajistit, aby se kniha dostala ke čtenářům. Recenzovaná kniha je typickým představitelem publikací, o jejichž existenci bych se patrně nikdy nedozvěděl, nebýt toho, že mi ji autor osobně věnoval. V době, kdy je již publikace několik měsíců na světě a zvědaví čtenáři na ni píší recenzi, o ní stále chybí jakákoliv podrobnější informace na webových stránkách jejího vydavatelství. Tato výtka budiž brána jako obecnější kritika většiny univerzitních a fakulturních vydavatelství, která z nejrůznějších důvodů dlouhodobě podceňují důležitost marketingu a propagace jimi vydávaných titulů. Recenzovaná

kniha má na to stát se stěžejním textem teorie kurikula i obecné didaktiky. Pokud se o ní ovšem čtenáři dozví.

Literatura

- Bourdieu, P. (2010). *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host.
- Deng, Z. (2013). Introduction. The Practical, curriculum, theory and practice: An international dialogue On Schwab's The 'Practical 1'. *Journal of Curriculum Studies*, 45(5), 583–590.
- Kuhn, T. S. (1997). *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenh.
- Viktorová, I. (2004). Změny rodičovského vztahu ke škole a vzdělávání dětí. *Pedagogika*, 54(4), 389–405.
- Young, M. (2013). Overcoming the crisis in curriculum theory: A knowledge-based approach. *Journal of Curriculum Studies*, 45(2), 101–118.

Kontakt na autora

Petr Knecht

Institut výzkumu školního vzdělávání Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity

E-mail: knecht@ped.muni.cz

Corresponding author

Petr Knecht

Institute for Research in School Education, Faculty of Education, Masaryk University

E-mail: knecht@ped.muni.cz

